

Belzebubbal a Sátán ellen

Trevor Nunn megtörtént eseményekre épülő filmje mesterien elegyíti a schilleri receptből jól ismert ármányt és szerelmet, beépítve a történetbe a második világháború végén létrejött helyzet nagy erkölcsi dilemmáját. Magával ragadóan mutatja be a brit felső osztályból egyetemre került fiatalok baloldali szubkultúráját, melynek követőit a fasiszta Belzebub és a kommunista Sátán közötti választás kényszerével szembesítette. A harmincas évek végén, amikor még javában zajlott a spanyol polgárháború, Mussolini pedig Etiópiát rohanta le, Hitler birodalma sorra falta fel a szomszédos országokat, a Cambridge-i Egyetem diákjainak szó sem volt dilemmáról. Megváltoztatva a megváltoztatandókat, a dilemma jóval később, a második világháború vége után jött el. A harmincas években a cambridge-i elitegyetem diákjai Dovzszenko és Eisenstein filmjein lelkesednek, kételkedés nélkül elhiszik Kamenyev, Zinovjev és a többiek önmagukra súlyosan terhelő abszurd vallomásait, s csak egy pillanatra ingatja meg őket hitükben a Sztálin–Hitler-paktum.

Ez volt az a légkör, melyben a Cambridge-i Egyetem diákjai, majd végzettjei felajánlották szolgálataikat a szovjet kémhálózatnak, s magas állami beosztásaikban folyamatosan szállították megrendelőiknek annak az államnak a titkait, amelynek a polgárai voltak. Az elithez tartozás, a radikális baloldali attitűd, a kémkedés izgalmi által megemelt adrenalin szint mellett e szubkultú-

ra része volt az angol elitegyetemek férfitestekbe zárt világától sosem idegen homoszexualitás, mely csúcsra járatta a rejtőzés, a bujkálás, a hamis identitás kémkedéshez eleve nélkülözhetetlen gyakorlatait.

Lindsay Shapero forgatókönyvében a jól megírt, pergő történet az események sűrűjébe viszi a nézőt, megmutatva az utóbbi szovjet kémként leleplezett tehetséges fiatal fizikuslány töretlen karrierjét a brit atombomba kifejlesztésével megbízott kutatócsoportban. Az eredeti történetben Melita Noorwood volt a titkárnő neve, aki a filmben Joan Stanley néven a harmincas évek végétől kezdve folyamatosan informálja Moszkvát az éppen készülő, majd elkészült atombomba titkairól. Az atombombát persze nem a britek, hanem az amerikaiak készítették és robbantották fel végül, de a filmből az derül ki, hogy a brit fizikusok is tudtak annyit a bombáról, amennyi a szovjet megrendelőket érdekelhette.

Joant tehetséges fizikushallgatóként magával sodorja a radikális baloldali egyetemi szubkultúra. Felsőbb kapcsolata egy magas rangú külügyminisztériumi hivatalnokká avanszált egykori diáktársa, aki egy egyiptomi fiúba szerelmes, amit házassággal leplez. Joan szerelme a Németországból Nagy-Britanniába menekült zsidó fiú, akit olthatatlan vágy vonzott az abszolút Jó megvalósulását ígérő szovjet társadalmi kísérlethez. A szerelmet azonban összetöri az ármány, a Szovjetunióból kiábrándult fiút megöli a KGB. Mire

véget ér a világháború, Joannak is nyilvánvalóvá válik, hogy a kommunizmust építő országban semmi sem történik, amiért érdemes lenne az életét kockáztatnia. Napnál is világosabb lesz számára, hogy a nagy társadalmi kísérlet eredménytelen, s megvalósulása nem ígér jót a világnak. De jelent, amíg jelenthet, s a közelítő lebukást úgy kerüli el, hogy útlevelet és új nevet szerez leplezett homoszexualitása miatt rettegő felső kapcsolatától. Nyilvánvaló, hogy anyagi ellenszolgáltatást nem kapott s nem kap. Szolgáltatának motivációja ideális, nem zsarolják, nem kényszerítik. Teljesen tisztában van azzal, hogy akit szolgál, az maga a Sátán.

A thrillerként hirdetett filmben az izgalmak forrása nem Joan rejtőzése, bujkálása, majd szerencsés megmenekülése a nyomába szegődött M5 kopóitól. Az izgalom forrása, hogy nem tudjuk, miért nem hagyja abba Joan a kémkedést. Mi viszi rá, hogy a megváltozott helyzetben, amikor a Szovjetunió már nem szövetségese hazájának, továbbra is kockáztassa életét, fényképezze a titkos dokumentumokat, táplálja a titkokra csillapíthatatlanul éhes moszkvai Minótauroszt?

Judi Dench csodálatosan alakítja az idős Joant, aki már rég maga mögött hagyta kém múltját, s egyszer csak becsengetnek lakásába a kémelhárítás ügynökei. Joan körömszakadtáig tagad, de végül szembesül a bizonyítékokkal, és nem marad más lehetősége, mint a teljes beismerő vallomás. Ez a vallomás az, ami messze az átlagos kémtörténetek fölé emeli a filmet.

A korábbi háborúkban mindegyik hadviselő fél joggal tarthatta magát

a Jó helytartójának, akivel szemben a másik a Rossz megtestesítője volt. Mint Pascal írja egyik példázatában, ha valaki megölt egy embert, a Pireneusok egyik oldalán gyilkosnak, a másik oldalán hősnek számított. Senki sem volt se jobb, se rosszabb a Deákné vásznánál. Világos volt a háttér a hadviselő felek között, s aki az ellenfél javára kémkedett, mint például Mata Hari az első világháborúban, maga is tudta, hogy ha elkapják és leleplezik, akkor hazaárulóként halálra ítélik és kivégzik.

A második világháború azonban gyökeresen megváltoztatta ezt a helyzetet. A lakásának kapuján kilépő, letartóztatott Joant a felháborodott szomszédok hazaárulónak tartják. Az összesereglett riporterek előtt azt mondja, hogy ő nem Mata Hari, s nincs semmi oka arra, hogy elfogadja a hazaárulás vádját. Azzal érvel, hogy amikor a Szovjetunió Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal együtt Hitler ellen harcolt, akkor a Szovjetunió nem számított ellenségnek, a titkok, amelyeket szovjet megbízóinak átadott, „házon belül maradtak”. Bármilyen gonosz és kegyetlen volt Sztálin, Hitlert nélküle nem lehetett volna legyőzni.

De miért kémkedett Joan Stanley a Szovjetunió javára 1945 után is, amikor az egykori szövetségeseből már ideológiai és politikai ellenfél lett? A film intellektuális csúcspontja, amikor a „vörös ügynök” azzal igazolja tettét, hogy ha az atombomba az USA monopóliuma marad, a bomba birtokosai nehezen álltak volna ellen a kísértésnek, hogy újra alkalmazzák. Joan nem tudott napirendre térni a Hirosima és Nagaszaki lakosaira hullott két atombomba okozta mérhetetlen pusztulás és

szenvedés tényei fölött. Hiroshima és Nagaszaki elpusztítása Joan szemében a Sátán műve volt.

A két atombomba bevetése iszonyatos erkölcsi szakadékot nyitott meg Joan (és sok más, hasonlóan gondolkozó kortársa) alatt. Korábban Hitleret tekintették Sátánnak, akit csak Sztálin, a Belzebub segítségével lehetett legyőzni. A Rossz veresége azonban nem jelentette a Jó győzelmét, aminek bizonyítéka Joan szemében a győztesek egyike, az USA által bevetett atombomba volt. Ezzel az USA is belépett az ördögök seregébe, ugyanoda, ahol Hitlernek és Sztálinnak korábban már bérelt helyük volt.

Az atombombák ledobását követően Joan úgy érezhette, hogy Isten meghalt, nincs többé az emberi világban Jó, csak Rossz. Úgy gondolta, hogy az atombomba a Sátán műve. S ha a Sátánnak van atombombája, miért ne lehetne Belzebubnak is? – kérdezte magától. Azért folytatta a kémkedést, hogy a Szovjetunióknak is legyen atombombája, miáltal az ellenfelek kölcsönösen elrettentették egymást a bomba bevetésétől.

Lukács Györgynek valószínűleg nem volt igaza 1918-ban, amikor ke-

resztülhazudva magát az igazsággal, a kapitalizmussal szemben a kommunizmust választva Belzebubbal akarta kiűzni a Sátánt. A dialektikus etika a Lukács által kigondolt absztrakt térben nem működik, de a brit kémnő története azt mutatja, hogy van olyan konkrét helyzet, melyben csak ez az etika érvényes. Ha Belzebubnak és a Sátánnak egyidejűleg van atombombája, akkor nem fogják azt egymás ellen bevetni, mert tudják, hogy mindketten elpusztulnak. Joan tette ezen a felismerésen alapult.

Joan Stanley 1945-ben félreismerette a helyzetet. A Jó nem tűnt el, csak elrejtőzött a Rossz kulisszái mögé. A „vörös ügynök” magyarázata ebben az esetben nem kétségbeesett reagálás Isten halálára, hanem egyszerű önigazolás. A film nagysága abban van, hogy nyitva hagyja a dilemmát.

A vörös ügynök. Angol életrajzi dráma, thriller. 101 perc, 2019. Rendező **Trevor Nunn**, forgatókönyvíró **Lindsay Shapero**, operatőr **Zac Nicholson**, zene **George Fenton**. Szereplők **Judi Dench**, **Stephen Campbell Moore**, **Sophie Cookson**, **Tom Hughes**, **Ben Miles**, **Robin Soans**, **Laurence Spellman**, **Tereza Srbova**, **Caran Owens**.